

Albert Memmi *A sóbálvány**

A város

Híába származom én is berber nemzetségből, a berberek nem fogadtak be, mert zsidó vagyok és nem muzulmán, városbéli és nem hegylakó. Hiába viselem festőjük nevét, az olaszok sosem tartanának maguk közé valónak, mert afrikai és nem európai vagyok. Egyszer s mindenkorra Mordekháj Alexandre Benillouche maradtam, bennszülött egy gyarmati ország kellős közepén, zsidó egy antiszemita planétán, afrikai Európa világalma alatt.

Ha hinnék a jelek erejében, nem kellene-e azt mondanom, hogy nevemben egész életem iránya benne foglaltatik? Hogyan lehetne fuvolahangszerű, lágy harmóniává olvasztani ennyi felemásságot?

Szülővárosom pedig nagyon is hasonlít hozzám. A rue Tarfoune-tól egy zsákutca vezetett a Szövetség iskolájáig. Otthontól az iskola udvaráig egyöntetű, meghitt folyosó vezetett. Zsidók voltunk mindannyian, egyazon osztálybeliek, sebzett öntudat és fennhéjzás nélkül. A magunk keveréknyelvén beszélgettünk, noha az igazgató által kitett plakátok előírták a francia nyelv használatát az iskola területén. Időnként áthaladtam valamelyik muzulmán negyeden, de csak úgy, ahogy egy folyón kelünk át a gázlónál. Gimnáziumba menet aztán már volt alkalmam közelebbről megismerni a várost. Úgy képzeltem, valami isteni kegy folytán most egyszerre feltáruznak előttem a világ kapui, csak be kell lépnem, s máris ujjongva fogadnak: aztán rá kellett jönnöm, jóvátehetetlenül idegen vagyok szülővárosomban. És, akárcsak édesanyát, szülővárost sem választhatunk újat.

Az ember utazik, meglepetések érik, megváltozik, s aztán nemcsak szülei, de barátai számára is ismeretlenként tér vissza. Ám szívének magva változatlan: legbelül visszafordíthatatlanul egy nevesincs falucskához kötődik. Legyőzötten, vakon is ehhez a valósághoz méri magát, kezének, lábának ismerősek körvonalai, idegei bámulatatosan ráhangolódtak. Én pedig fattya vagyok csak szülővárosomnak. Ó, megbecstelenített, repedezett szívű város,

kinek nem voltál rabszolgája még?! Amint egy kis-megismertem történelmét, megszedültem: főniciaiak, rómaiak, vandálok, bizánciak, berberek, arabok, spanyolok, törökök, olaszok, franciák uralták, s lehet, hogy egyet-kettőt ki is felejtettem vagy összekevertem. Ötszáz lépésnyi séta, s máris egy újabb civilizáció kellős közepén találjuk magunkat. Íme egy arab város, zárt homlokú házaival, csendes fény-árnyék-soraival, melyeknek végén hirtelen sűrű embertömegbe kerülünk, mozgalmas, piszkos, meghitt zsidó utcácskák tele bódékkal, boltokkal és bisztrókkal, melyek mintegy összeférelkelik a formátlan házakat. Amott meg Kis Szicília, hol a küszöbön átcsap a nyomor, a máltaiak közönségei, arab szavú, angol állampolgárságú fura európaiak, egy moszkvai álomban fogant orosz ortodox templom rikító színeivel, kupoláival, a belga villanyvonat, mely kicsi, tiszta és takaros, akár egy flamand ház belseje, a Standard Oil toronyházai, a repülőtér és az amerikai temető, szakszerű felszereléssel, a halottak kizárólagos használatára való dzsippekkel és teherkocsikkal, a Shell Company vagy az angol olajcég, Britannia ő Királyi Felsője nagyköveteinek rezidenciája. És íme a francia vállalkozók házikói, piros cserepes tetővel, káposztaágyásokkal, akár a mesében.

Ebben a kavargásban mindenki otthon érzi magát, de senki sem él felhőtlenül, ki-ki saját negyédébe zárkózik és retteg szomszédjától, megveti vagy gyűlöli őt. A félelmet és a megvetést már öntudatra ébredésünk kezdetén megismertük e piszkos, büdös, rendezetlen városban. Védekezésül, bosszúállásképpen pedig mi is gyűlölködtünk és gúnyolódunk... Ilyen hangulatban éltünk az asztalnál, az iskolában, az utcán. Ha zöldfülű módjára, kételkedve még hinni mertünk volna, árulást és véres hajnalokat ígértek cserébe. Lassan, mint valami cseppenként felszívódó méreg hatására, érzékeim, érzéseim, egész lelkem átítatódott, átformálódott, megtanultam a gyűlölet litániáját. A szertartásos udvariasság máza alatt titokban mindenki ellenség érzelmeket táplál a másikkal szemben, és megmásíthatatlanul sértve érzi magát, mert saját ellenszenvének tükörképét fedezi fel a másik arcán.

* Részletek a regényből

Az ember elronthatja gyermekkorát vagy akár egész életét is. Lassan, fájdalmasan eszméltem rá, hogy mindent elrontottam, amikor ebbe a városba születtem.

A tánc

A házbeli asszonyok már egy hete megfélekedtek kis huzakodásaikról, napjaik a titokzatos és örömteli eseményre való várakozásban teltek. Komolyságot erőltettek magukra, de izgatottságuk határtalan, gyerekes örömről árulkodott. Szellemidéző táncra készültek néger zenével: egy élő fehér kakast fognak szétszaggatni, hogy megmentse Maisza nénit.

A szerencsétlenre valóban ráfért, hogy megmentse. Bátyjai egy hatvanéves, gazdagnak ígérkező férfihoz adták feleségül. A házasságszerzők bizonykodtak, hogy az illető számtalan ház tulajdonosa, s ezt a gyanútlan albérlők is megerősítették. Valójában a ravaszdi öregúr szép villás bajsza, peckes tartása és végtelenül pedáns öltözködése ellenére is csak a tulajdonos társaság lakbérbehajtója volt. A húszéves arának még csak a nők hiúságának hízelgő, a házaselet legfőbb örömét feledtetni képes fényűző életvitel sem jutott kárpótlásul. Bátyjai még így is elégedettek voltak: sikerült elsütniük egy hozomány nélküli lányt, minden család rémét. Rosszul számítottak, mert az új feleség egyre hisztikusabb lett, csakhamar kimerítette férjét, és visszatért fivéreihez nyomorával, két beteg gyermekével. Csak egy bántó szó kellett, vagy hogy elvitassák tőle a teraszon való teregetés jogát, az asszony máris magánkívül volt, habzó szájjal a földre vetette magát, és kézzel-lábbal csépelte a levegőt, mint egy beteg kanca. Amint magához tért, rémítő üvöltéseket hallatott, hogy a gyermekek félelmükben sírva fakadtak. A rohamok egyre gyakoribbá váltak, Maisza rendszeresen lezuhant a lépcsőn, hosszú szakaszokon bukfenezett végig. Azt suttozták, hogy férj kellene neki, ám ezúttal fiatal férfi. Tekintve, hogy ez a megoldás jelentős anyagi áldozattal járt volna, a fivérek úgy ítélték meg, nem is illendő az ilyesmi: egy kétgyermekes anya szentelje magát a kicsik nevelésének. Amúgy sincs férfi, aki vállalná ezt a terhet. Az első emeleti asztalnál folyó tapintatlan családi viták során szegény lány igyekezett palástolni zavarát és reményét, de csillogó szeme és önuralmukat veszített uj-

jai nyilvánvalóan meghazudtolták szerény, közömbös arckifejezését. Mivel pénzügyekben mindig a férfiak szava döntött, a nők lecsaptak a másik, valószínűtlenebb, de kevésbé költséges feltételezésre, miszerint Maisza nénit a Dzsúnok kerítették hatalmukba.

A „Rosszlelkek” avagy „Alvilágiak” – zene és adományok hiányában ugyanis tanácsosabb volt nem nevükön nevezni a démonokat –, tehát a „Rosszlelkek” ezúttal különösen tolaakvónak mutatkoztak, az egyik este kék folttal jelölték meg a néni lábaszárát. Ez figyelmeztetés volt! Még az ép esztét is elvehetik! Húgai és sógornói kupaktanácsot tartottak. Mindannyian egyszerre, fejhangon sipítoztak, míg végül sikerült megállapodniuk, hogy sürgősen ünnepet kell rendezni a lenti démonok tiszteletére. Az engesztelő tánc jótékony hatással lenne az egész ház életére. Nusa, Árun bácsi felesége hősiiesen magára vállalta, hogy beszél azzal a zsugori férjével a felmerülő költségek ügyében. Húgai gyorsan elérzékenyültek, nedves szemmel mondtak köszönetet, s máris potyogtak a könnyek, mint a záporosó. Aztán izgatottan, a pompás és üdvös szórakozási lehetőség gondolatától felajzva váltak el.

Anyám előhúzza mélyen ágya alatt, egészen a fal tövében tartott puhafa dobozát. Mivel a közös szekrényben már nem akadt hely, itt rejtegette kincseit. Törött ékszerek, szalagok, menyegzői fátyoldarabok, régi kizmitások és babaholmik alól bizarr, formátlan, rikító narancs-, citromsárga vagy zöld színű, gyöngyökkel és csillámokkal cifrázott keleti rongyokat kotort elő. Összeszedte a házban fellelhető összes tarkabarka fátylat és kendőt. Két ízben is rendkívül gondterhelten távozott hazulról, hogy megvegye a maga füstölő-részét: egy kis usakot és dzsaunít, valamint néhány ned-pálcikát. Megtette a kötelességét, méltóképpen hozzájárult húga megtisztításához. Mindeközben azonban az együgyű öröm kiült arcára, s nem tudta megállni, hogy előre el ne énekeljen néhány strófát. Mi pedig ugrattuk, hiába tiltakozott.

Minthogy az anyai gondoskodás áldozatul esett eme előkészületeknek, a megadott napon délben mindössze egy fazék vízben puhított csicseriborsó volt ebédre. Táplálkozási kérdésekben mindig is irgalmatlanok voltunk anyánkkal szemben. Ezúttal teljes joggal lázongtunk az ünnep ellen, melynek jelentőségét túlságosan felfújta. Kiehezettek voltunk és rosszkedvűek, sorban feltettük neki a szertartásos kérdést:

– Ez minden?

– Ez. Apád nem adott pénzt ma reggel. Még szerencse, hogy kaptam kölcsön húsz frankot Nusától.

Nem lehetett tudni, hazudik-e anyám, de amúgy könnyedén, természetesen és gondolkodás nélkül hazudott. Mi pedig sosem hittük egészen, amit mond. Ingerelt ez a folytonos, olajozott hazudozás, gyakran kedvem lett volna a szemére lobbantani. Ám a támadás előre látható hiábavalósága mindig leszerelte harciasságomat. Sírva fakadt volna, és hálátlan fiúnak nevez, egy óra múlva pedig folytatja, ahol abbahagyta. Igyekeztem úgy-ahogy magamba fojtani rosszkedvemem. Amúgy is igen sokra kellett volna tartanom magam, hogy azt higgyem, huzamosabban leköthetem anyám figyelmét. Ő már akkor a délutáni varázslat, a néger zene, a tiritarka ruhák és különös táncmozdulatok igézetében élt. Minthogy a ház ajtói tárva-nyitva álltak, a szobák nyüzsgéssel, fejvesztve rohangáló asszonyokkal teltek meg, megléptem otthonról. Annyit ki tudtam venni az általános lármában, hogy az „ünnepe” hat óra körül ér véget.

Sosem szerettem az ilyen alkalmakat, noha ez az elutasítás csak később tudatosult bennem. Rosszul esett a füstölők túl nehéz illata, nem mintha kellemtelennek találtam volna, egyszerűen zavart, nyugtalanított. Ez a szag kora gyermekkoromtól fogva azokat a különös dajkameséket idézte emlékezetembe, amelyek hősei mágikus illatokat szívnak be, s utána mindent elfelejtenek vagy megőrnének, meg anyám bűbajoskodását, hókuszpókuszeit betegágyam mellett, s így olyan idegi működéseket váltott ki belőlem, melyekkel semmiféle érvelés nem szállhatott harcba. Később megtanultam ugyan, hogy az usak és az ámbrá tudományos alapon semmiféle misztikus tulajdonsággal nem bír, de már semmit sem tehettem a nyugtalanság ellen, amely eltölt, valahányszor édeskés füstjük megcsapja az orrom. Semmi rokonszenvet nem tápláltam e kétes népszokások, e korántsem ártalmatlan hiedelmek iránt. A Dzsúnok, ezek az alvilági istenségek nem csupán afféle bájos, költői teremtések, egyszerű csínytevők, nem csupán jogos haragra vagy éppen szerelemre lobbannak. Mint afféle szerencsétlen árnyak, mind vérmesek és gonoszak, irigylik az emberek boldogságát, gyermekágyas nők, viruló kisbabák és termékeny családok körül ólálkodnak, hogy bosszút álljanak rajtuk ki tudja, mi-féle sérelmekért vagy éppen elrontott életükért. Szemeket szűrnak ki, elméket homályosítanak el,

csontokat görbítenek, végtagokat bénítanak meg, olykor még ölnek is. S mindennek semmi okát nem lelhetni, hacsak nem holmi bolond vénasszonyok képzeletében. Én mindig kerültem, hogy akár a multság kedvéért is, visszamerüljek az emberi nyomorúságnak és rémületnek eme tartományába. Ám elfeledhetem-e valaha, hogy nem is olyan régen, ha a földre loccsantottam egy kis vizet, még véletlenül sem mulasztottam volna el, az ártó szellemek kiengesztelésére felkiáltani: „Ó, bocsássatok meg! Bocsássatok meg!”, s közben a hideg futkározott a hátamon?

Úgy döntöttem, csak hat óra után térek haza, és elhatároztam, hogy Henrynél keresek menedéket. Szélesre tárt, a parkra néző ablaka előtt találtam, hegedűleckéjét gyakorolta. Szó nélkül leültem, vártam, hogy befejezze. Fél füllel hallgattam csak, azt hiszem, éppen egy Bach-darab vége felé tartott. Bevallom, a nyugati muzsika untatott egy kicsit. Zenei képzettségem nem volt, így erőt kellett vennem magamon, hogy ne tartsam egyhangúnak és tudálékosnak. Hiába próbáltam egy-egy koncert menetére összpontosítani, figyelmem elkalandozott, s nemsokára már árkon-bokron túl járt, a parkban álmodozott vagy valamilyen problémán töprengett... Vagy ha erőnek erejével mégis sikerült ott maradnom, nem sok örömet leltem az efféle aszkézisben. A gyors ritmusú darabokat élveztem csupán önfeledten, amelyekben a mozgás fontosabb a gondolatnál, és amelyektől izmaim megfeszültek. Csak az olyan zene ajzott fel, amelyen nem volt mit fontolgatni, amelynek hallatán kedvem kerekedett táncolni. Ugyanakkor Henry tudós pontosságú, matematikai hangzású játéka, melybe egy, a világot uralni képes civilizáció hozadéka sűrűsödött össze, valamint barátom udvarias tapintata pihentető volt az Alvilág árnyai, a Dzsúnokat engesztelő tánc és anyám képtelen lelkesedése után. Mire Henry letette a vonót, már sokkal jobban éreztem magam. Csak annyit kérdeztem, maradhatok-e nála, s ő minden faggatózás nélkül igent mondott.

Egész délután tanultunk a súlyos, vihar előtti csendben, ő az algebraleckéjét csinálta, én egy latinfordítást. Egy-egy őszi légy próbált még valami kis emberi melegséget keresni halála előtt, nem törődtek azzal sem, hogy lecsapjuk őket. A park mozdulatlanul, mintegy feszengve és feszülten leste a hamarosan kitörő tornádót. A vihar késlekedett, az ablak még mindig nyitva volt, a szobán is úrrá lett ez a töretlen nyugalom. Aztán teljesen

megfeledeztem magamról, mint mindig, ha dolgozom, s máris hat órára járt. Elköszöntem Henrytől, ő pedig újra hegedülni kezdett. Negyedóránira voltam csak otthonról, de nem siettem, bóklásztam a körúton. A fojtott vihartól homályos, terhes égboltról idő előtt ereszkedett alá az éjszaka.

Már az utcasarkon megütötte fülemet a dobok és fuvolák zenebonája: a kellemetlen ünnep még nem ért véget. Sebj. Négyesével szedtem a lépcsőfokokat, az első emeleten gyorsítottam, de így is megcsapott a cintányérok éktelen csinnadrattája, mely különösen fülsiketítő volt, mivel a többi hangszer hirtelen elhallgatott. Hiába kopogtattam az ajtón. A nagy eseményre mindenki összegyűlt: alighanem a gyerekek is elkerekült szemmel bámulják a kártekonny látványosságot. Egy biztos: ha szükségem van a kulcsra, nekem is be kell néznom oda.

Visszaballagtam a lépcsőn. Most már az egész zenekar nekivadultan felelgetett a cintányérokknak. Az ajtó a szó szoros értelmében remegett. Ökölledöngettem, majd lábbal rugdostam. A zene fékevesztett tombolása alighanem megsüketítette, tán meg is tébolyította a bentieket. Végül ajtót nyitottak, és a hangzavar hihetetlenül felerősödött, kiáradt, előzönlötte a lépcsőházat, felcsapott annak ablakaira. Körbefogott a hangok elképesztő kavalkádja, a hisztérikus fuvolák, fülsiketítő cintányérok, tamtamok, a darbuka és a felizgatott asszonyok szakadatlan fecsegésének lármája. Leheletektől és tömjéntől súlyos, forró, párás és trópusi volt a klíma. Nagy nehezen sikerült utat törnöm az asszonyok között. A nagynénik, unokanővérek, szomszédnők ismerős arca a varázslás hatása alatt most idegennek tűnt. Hajuk ziláltnan csüngött arcukba, szemük csillogott, s csak álltak mozdulatlanul, mereven, mint szobrok vagy bamba tehenek, úgy kellett átverekednem magam a szobán. Mintha meg sem ismertek volna.

Lassan a füsttől homályos tánchelyiség küszöbére értem. Hogy bejussak, át kellett vágnom az összefonódott, bábész asszonyseregleten, mely fűrtökben lógott a székekről, zsámolyokról, asztalokról vagy szorongott a fal mellett, tekintetét a ködbe meresztve. Vajon láttak is valamit? Tőlem nem messze megpillantottam Nusa nénit, aki az alkalomhoz illő beudin viseletbe öltözött. A fülébe kiáltottam:

– Hol az anyám?

Minthogy nem válaszolt, megragadtam a karját, és erőteljesen megráztam. Bőre olajos volt, és vejejtéktől síkos, kicsúszott a kezemből.

– Hol az anyám? – üvöltöttem. – A kulcsot keresem.

Elrévedt tekintettel nézett rám, mosolygott és a nappali irányába mutatott. Amint közeledtem a rejtély epicentrumához, egyre nagyobb volt a tolongás: a bábészszakodók letiporták egymást, egyetlen, sűrű hústömeggé álltak össze. Erőszakkal juthattam csak el a kékesszürke felhőig, mely olyan sűrű volt, hogy alig lehetett látni a közepén égő kanun parazsát, akár a pásztortüzet a ködben. A füst csípte a szememet, eleredtek jótékony könnyeim. A láрма olyan hangos és tömény volt, hogy úgy éreztem, semmit se hallok. Hirtelen az űrben találtam magam: se láttam, se hallottam. Aztán lassan hozzászókkott a szemem, s már ki tudtam venni a légtér árnyalatait: a vöröslő fénypont felett nehéz füst gomolygott, körülötte pedig a hely különös élővilága. Középuött egy színes rongyokba öltözött asszony táncolt vadul, karját dobálva, fejét időnként olyan erővel hátravetve, hogy láttára fájdalom nyilallt a tarkómba. Háttal fordult felénk, csak kibomlott hajfűrtjeit láttam, melyek haragosan csapkodtak, akár megannyi kígyó. A rettenetes kinézetű néger zenészek egészen a terem végében, a földön ülve játszottak. Íme a démonok, gondoltam, kínomban gúnyolódva. A szénfekete bőrű, kifordult szemfehérű dudás pukkadásig feszült pofazacskóval fújta a kecskebőrt. A dobos eksztázisa tetőfokán mámorosan fel-feldobta, majd elkapta hangszerét, közben üvöltött, s megállás nélkül püfölte a feszes bőrt. A kábult cintányéros magánkívül, hipnózisban rángatózott a négyesével összefogott fémlapok diktálta ütemre. Ezek az emberek egészen biztosan nem színleltek, magával ragadta őket az ősi ritmus, újraélték távoli hazájuk, gyermekkoruk gesztusait és rítusait, melyekre mély sebhelyek emlékeztettek gesztenyeként szétnyílt, örökre fintorgó arcukon. Nemsokára abbahagyják a zenélést, elevenen szétszaggatják a fehér kakast, és bemázolják magukat az állat vérével. A táncosnő sem játszotta meg magát. A zenészek még hagyján, ők valamely déli törzsből szakadtak ide, Fekete-Afrika előhírnökei voltak a napfényes Mediterráneum vidékén, de hogy ez a józan háziasszony, akinek iskolás gyermekei vannak, vonagló rongydarabbá, rángatózó, öntudatlan paprikajancsivá változzék! Dühöngjek vagy megvessem?

A cinek és a duda elhallgatott, átengedte a terepet a tamtamnak, melyből tompa dobaj szakadt ki súlyosan, lassan, kimérten, mintha a föld gyomrá-

ból jönne. A táncosnő engedelmesen lecsillapodott, felvette az új ritmust, karját leeresztette, lába összecsuklott, ám a tamtam hangjára időnként fel-felszókkelt, mintha valamiféle titokzatos erő hajította volna a levegőbe. A hangszerek némasága, melyet a dobszó még jobban kiemelt, ránehezedett az asszonyokra, akik abbahagyták a fecsegést, s egyetlen rettegő tömegben figyeltek. Most már jól láttam őket. Jutott belőlük mindenhová, ülve, állva szorongtak a földön, a bútorokon, a falakhoz tapadva: valósággal kibélelték a szobát. Sokszoros, szorongó mozdulatlanságuk lehervasztotta gúnyos kedvemet, felcsigázta dühömet. A cinek és a többi hangszer hirtelen elszabaduló, lázongó, parttalan lárma általános hangzavarba torkollott. A tamtam veszettül gyorsított, küzdött, az asszonyok csapattán ideges mozgolódás lett úrrá, a táncosnő újra ütemesen vonaglott. Keze, lába, feje mintha különböző, ellentmondó utasításoknak engedelmesskedne: rémülten próbáltak menekülni szerteszét, ki akartak szakadni testéből. Már-már hallani és érezni véltem, amint hasad a hús a ritmussal és a démonokkal folytatott ádáz küzdelemben, mikor a táncosnő hátrafordult: az anyám volt, az én anyám, az anyám... A megvetés, az undor és a szégyen tetőfokára hágott, értelmet nyert bennem. Ahelyett, hogy megléptem volna, ott maradtam a tipródó asszonyok között. Igazán az anyám arca lett volna ez az izzadságtól csatagos, zilált hajú, hunyt szemű, vértelen ajkú törzsi maszk? Ráismertem a puhafa-dobozokból előtűrt ringyrongyokra: a zöldpiros csillámokkal behintett narancsszín dzsebára, a villogó, tiritarka, narancs-, citromsárga, zöld és piros foltos műselyem futára, a kéz- és halmintás zöld-sárga kendőre. Úgy ismétélgettem: anyám, anyám, mintha a szó képes volna összekötni, ami elszakadt, kifejezni minden érzelmi töltést, amit hordoznia kellene. De sehogy sem illett ehhez a barbár ábrázathoz, bizarr ruházathoz. A félig meztelen mellű, mágikus ösztönök öntudatlan bábjaként előttem táncoló asszonyra nem ismertem rá, nem értettem őt. Könyveimben az anya mindenki másnál kedvesebb és emberibb lény, az önkéntelen odaadás és intelligencia iskolapéldája volt. Ó, milyen hálásnak, boldognak és büszkének kellett lenniük a gyermekeknek, amiért ilyen édesanyjuk van! És most íme, az én anyám: egy megbabonázott rongydarab a fülsiketítő zene s a nekivadult, saját homályos hiedelmeiktől éppúgy megbabonázott zenészek hatása alatt... az anyám, íme, az anyám...

De ugyan miféle zavar, rettegés lett rajtam úrrá? Istenem, Istenem, félttem a tulajdon anyámtól, az anyám egyszeriben áthatolhatatlanná vált számomra. Ilyesmit érezhet hajnalban a kifürkészhetetlen álomba fordult arc fölé hajló férfi, aki előző este egy ismeretlen lánnyal bújt ágyba. Idegen volt az anyám, az anyám, önnön lényemnek ősi földrészek homályába merült, érthetetlen darabja. Miféle sötét szálak kötnek ehhez a fantomalakhoz, sikerül-e valaha is felbuknom az örvényből?

S már megint lassul a zene, a tamtam elhallgat, most a metsző, alattomos duda jut szóhoz, rövid, arabos díszítéseket hajlítgat, anyám pedig engedelmesen követi, teste hullámzik, akár a megbűvölt kígyóé, mintha nem lennének csontjai. Hajtincsei a hunyó parázs gyenge fényétől megvilágított, fájdalmas arcába hullanak, szelíd, fekete hullókként ringatóznak mozgása ütemére. Majd miután a duda felvázolta a harmóniakeretet, a többi hangszer is belép, hangjuk kitölti a megnyílt zenei teret. Anyám hűségesen követi a ritmust, vagy inkább a ritmus irányítja őt belülről. Már régóta öntudatlan állapotban lehet. A zene mind gyorsabb, gyorsabb, ki tudja, miféle erő hajtja a muzikusokat, szemük kidülled, ereik kidagadnak, felhasználott arcuk borzalmas grimaszokra torzul, mintha hirtelen megélevenedett mágikus maszkok volnának. A táncosnő nekilendül, kezét-lábát hányja-veti, hogy majd szétszakad.

Hogyan vethetnék véget ennek a kollektív epilepsziás rohamnak? Kedvem lett volna üvöltve szitkozódni, nekiesni az asszonyoknak és a zenészeknek, teljes erőmből ütni-verní őket. Mégis bénultan álltam ott, mintha üveglapon át szemlélném a jelenetet. Hogyan léphetnék kapcsolatba ezekkel az emberekkel? Talán az kellett volna, hogy én is ropjam a táncot végkimerülésig, alávessem magam a ritmusnak, ütemesen ingassam a fejem, míg öntudatlan állapotba nem kerülök, míg a fejem már tovább ringatózik magától, mint az ólomnehézzel terhelt keljfeljancsik, hogy kifecselem minden tagomat, és egyetlen csontom, egyetlen izmom ne maradjon a helyén, hogy tompa tudattal, széthulló testtel átengedjem idegrendszeremet a dudaszó uralmának, hagyjam, hogy a dob szabja meg vérem lüktetését, cintányérok metéljék darabokra ég s föld között szanaszét röpködő porcikáimat: úgy talán átjutnék a túloldalra?

Mintha lázálomban szemlélttem volna mindezt. A zene hirtelen-váratlan elnémult, fájdalmasan tö-

mény csend tátongett a helyén. Anyám, akár egy rongydarab vagy marionettbábu, ha elvágják a zsinórját, a borzalmas zenétől kimerülten összeesett, és nem mozdult többé. Most pedig honnan, honnan ez a hirtelen jött, émelyítő részvét? A szívem vele együtt dobban a földre, szinte fáj, amint tompa robajjal a fonott szalmaszőnyegre zuhan. Az asszonyok tovább komédiáznak. A kövér Khmeisza, a szemközti szomszéd üggyel-bajjal az élettelen szövetdarab fölé hajol, hatalmas fara kikerekedik, míg végül száját anyám fülére tapasztja. Az asszonyok sugdolóznak, igyekeznek megőrizni a csendet. Khmeisza végül a fülét tartja oda, és szemmel láthatólag figyelmesen, hosszan hallgatózik. Majd felkiált:

– Beszéltek! Azt mondták: vörös kendő, fehér kakas!

A Dzsúnók tehát feleltek! Kinyilvánították akaratukat az ájult táncosnőnek! Mit is hallhattál, sületlen vén boszorkány, ama félhalott asszony szájából? Khmeisza talán mégsem hazudott azon a napon, talán gyermekkorra óta beidomított, megnevelt képzelete suttogott a fülébe.

Az asszonyok közt, akár a forrásnak indult vízben, felcsap a sustorgás. Az egyöntetű tömegből mozdulatok szakadnak ki, valaki székeket hoz, mások feltápáskodnak a földről, megint mások nevetgélnek vagy vörös fátylakért szaladnak, füstölt tesznek a parázsra. A zenészek is mozgolódnak. Sárga vagy fehér fogsorukat villogtatva nevetgélnek egymás között. Torokhangjuk kiválik az asszonyi fecsegésből. A dobos a tűz fölött melegíti és tapogatja óvatosan hangszere bőrét, a cintányéros ellenőrzi a fémet kezéhez rögzítő bőrszíjakat. A tömeg feje felett elharapózó lángokként itt is vannak már, kézről kézre járnak a vörös kendők. De az örömteli pihenő, az általános vidámság közepette, néneji és valamennyi asszony közönyétől övezve anyám, aki még mindig nem tért magához, magára marad a padlón. És amint kakas is kerül, s a zenészek meg újra nekikészülődnek, minden erőmet összeszedem, és megszököm.

Lerohanok a lépcsőn, durván szétlökdösök mindenkit, már kinn is vagyok, még mielőtt a zene újra megszólalna. A hűvös éjszakai levegőn megbor-

zongok, csak most veszem észre, hogy csurom víz vagyok. Önkéntelenül eszembe jut: vissza kell fordulnom, nehogy hideg levegőt szívjak. Gyermekkorom óta belém nevelték, hogy nem szabad úgy kilépni a meleg szobából, ha előzőleg nem ivott az ember egy pohár vizet, s aztán is lassacskán kell kilépni, kis kortyokban szedve a levegőt. De már nem akarom azt tenni, amire neveltek. Egyenest belézek a Holdba, ha százszor hallottam is, hogy megvakulok tőle, levágott körmömet csak úgy eldobálom, nem félek, hogy halálom után vissza kell majd járnom, és gyertyaként égő ujjaim fényénél feltúrnom utánuk a világ sarát. És nem mondom a Dzsúnóknak sem, mielőtt kiönteném a vizet: „Bocsássatok meg, bocsássatok meg!”

Kilépek az udvarból, fogaim összeverődnek az utcai légáramban. Sietni kezdek, hogy felmelegedjek egy kicsit, s a mozgás némileg megnyugtat, ám ez meglehetősen leverő nyugalom. Arra gondolok, hogy lázadásom újfent hiábavalónak bizonyult, s a tetejébe még következetlen is. Mert ugyan ki vagy mi ellen irányul?

Kerülöm a fényt, így érkezem meg Henryhez. Ablaka még mindig tárva, és a kihulló világosság lyukat üt a park sötétjén. Henry gyakorol. Nem merem vagy csak nincs kedvem háborgatni, levetem magam egy padra. Haragudnék csupán, vagy nyugtalanít is valami? Valóban sikerült megszöknöm, sikerül-e valaha is megszöknöm ebből a tolongásból, e lellem legmélyén élő ritmus nyugati kultúra, Afrika tízévi tudatos visszautasítása után talán el kellene már fogadnom, ami nyilvánvaló: ezek az ősi, egyhangú dallamok jobban felkavarnak, mint Európa legfelemelőbb dallamai.

Henry még mindig játszott, az ablakhoz lépett, alakja kirajzolódott annak fénynegyszögében, éles árnyéka a növényzetre hullott. Szólt a zene, pontosan, magabiztosan, áttetszőn és mégis tömören. A kristály tömörsége volt ez, kérlelhetetlen matematika.

Ó, milyen jóvátéhetetlenül barbár vagyok!

LACKFI JÁNOS FORDÍTÁSA